

Siemenet ja pikkupossut arvossaan

Viipurin sota-ajan 1939–1945 kaupunkimaatalous

Tarkastelen tässä artikkelissa Viipurin sota-ajan kaupunkimaataloutta vuosina 1939–1945. Sisällytän kaupunkimaatalouden käsitteeseen puutarha-, palsta- ja siirtolapuutarhaviljelyn sekä kotieläinten kasvattamisen elintarvikkeeksi.

Kaupunkimaatalouden paluu

Suomessa viljely ja tuotantoeläimien pito kaupunkitalojen pihossa väheni hygieniasäännösten tiukentumassa ja kannattavuuden heiketessä 1800-luvun lopulla.¹ Myös muun muassa Ison-Britanniassa katsottiin tuotantoeläinten hajuineen sekä niiden teurastuksen aiheuttamine äänineen ja toisaalta ahtaine elintiloineen kuuluvan maaseudulle.² Samaan aikaan siirtolapuutarhat ja viljelypalstat, joiden taustalla oli myös ajatus helpottaa viljelijöiden sosiaalisia ja taloudellisia ongelmia, yleistyivät Länsi-Euroopan kaupungeissa. Tampereelle perustettiin Hatanpään siirtolapuutarha vuonna 1916, mistä alkaen Suomessa katsotaan aletun harjoittaa järjestäytyntä siirtolapuutarhatoimintaa.³ 1920-luvulta alkaen siirtolapuutarhat alkoivat yleistyä maassamme.⁴

Ensimmäinen ja toinen maailmansota aiheuttivat äkkinäisen kaupunkimaatalouden kasvun. Viljelyohjelmia, kuten *Dig for Victory* Englannissa ja *Victory Garden* Yhdysvalloissa, otettiin käyttöön toisen maailmasodan aikana siviilien omavaraisuuden takaamiseksi. Piiritetyn Leningradin väestö viljeli perunoita ja vihanneksia rakentamattomilla alueilla ja puistoissa sijaitsevilla maatilkuillaan keväällä 1942 noin 2000 hehtaarin alueella. Suomessa asetettiin syyskuussa 1939 elintarvikkeet säännöstelyn alaisiksi ja talvella siirryttiin maataloustuotteiden pakkoluovutuksiin. Viljely ja kotieläimet kuten possu, lammas, kani ja lehmä palasivat kaupunkiin maatalousministeriön kehottaessa kansalaisia ruoan kasvattamiseen. Kotirintaman kestävyys oli edellytys etulinjan kestämiseksi, ja viljelyohjelmat nostattivat yhteisöllisyyden henkeä.⁵ Vuonna 1944 siirtolapuutarhoista kerättiin satoa niin paljon, että Suomen Siirtolapuutarhaliitto katsoi sillä viljelijöiden saaman hyödyn lisäksi olevan myös merkittävää kansantaloudellista merkitystä.⁶

Viipurilaiset ruokapulaansa helpottamassa

Karjalan kaupunginosasta kouluiässä evakkoon lähtenyt muistelee kotinsa kasvimaan muodostaneen vuonna 1939 puolet 20 aarin piha-alueesta, joka oli samankokoinen kuin naapureiden pihat. Pihassa kasvoi perunaa, marjapensaita ja omenapuita. Naapureiden pihossa kasvoivat samat tuotteet, lisäksi joillakin kasvoi mansikkaa. Kotona pidettiin viittä kuutta kanaa ja yhtä kukkoa. Viipurilaisilla oli muistelijan mukaan tapana kasvattaa ruoaksi myös kaneja ja possu jouluksi. Tosin vuonna 1939 eivät kaikki possut päässeet joulupöytään, vaan kinkku saatettiin ottaa evääksi evakkoon lähdettäessä.⁷

Lyytikälän siirtolapuutarha-alue. Valokuva: Aarne Pietinen. Kuva on otettu vuosien 1932 ja 1937 välillä. Suomen valokuvataiteen museo.

Maaseudulla asuvilla sukulaisilla oli suuri merkitys Viipurin kaupungin asukkaiden elintarvikkeiden saannissa jatkosodan aikana. Sukulaisilta saadun maidon, perunoiden, voin ja munien vastalahjana kaupunkilaiset autoivat näitä maatoissa ja jonottivat maalaisserkkujen puolesta kauppojen jonoissa. Oli niitäkin, jotka saivat työnsä puolesta maalaisilta tuliaisja ja joille ruokatarvikauppojen harjoittama mustan pörssin kauppa ei tullut tutuksi. Osa niistä viipurilaisista, joille elintarvikekortit eivät riittäneet, joutui matkaamaan junalla pitkiäkin matkoja kiertääkseen maataloja ruoanhankintamatkoillaan.⁸

Sotavuoden 1942 elokuuhun mennessä ulkomailta Suomen lapsia varten lahjoitetusta 331 000 kilosta elintarvikkeita jaettiin viipurilaisille lapsille 28 937 kiloa.⁹ Viipurin kaupungin hoitokunta vastaanotti kaupunkilaisilta vuosien 1941–1944 aikana runsaasti kyselyjä koskien kaupunkimaatalouteen sopivaa maata, sillä evakosta palanneet näkivät asumattomaksi jääneissä ja sodassa tuhoutuneissa omakotitalojen ja muiden kiinteistöjen tyhjiä tonteissa ja rakennuksissa mahdollisuuden ruoan kasvattamiseen. Entinen retkeilymajan tontti Papulassa oli yksi kohteista, jonka maa-alueita hoitokunnalta kyseltiin puutarhaviljelyn harjoittamista varten.¹⁰ Keväällä 1942 evakosta Viipuriin palatessa moni kotipiha muuntui siirtolapuutarhaksi, sillä vaikka kotitalot olivat hävinneet, olivat pihat säilyneet. Viipurissa sotakesiään lapsena viettänyt muistelee mummolan pihan olleen niin täynnä hyvin hoidettuja kasvi- ja kukkamaita, että niiden sekaan oli pienen pojan vaikea mahtua.¹¹ Viipurin kaupunki tarjosi kyseisenä vuonna kaupunkilaisille ruokatilan helpottamiseksi 2200 viljelyspalstaa sekä lisäksi viisi juurikaskellaria. Saman vuoden syyskuun sunnuntaina tuhannet viipurilaiset nostivat perunaa

sekä muita juurikkaita palstaviljelyksillä ja muilla pelloilla ja sadat viljelijät kuljettivat perunansa kotiin palstoiltaan.¹²

Viipurin vuoden 1943 elintarviketilanne oli edelleen heikko, joskin edellistä vuotta parempi. Keväällä kaupunkilaisille jaettiin 2500 viljelyspalstaa. Palstoista suurimmat olivat kolmen ja neljän aarin kokoisia. Siemeniä luvattiin kaikille, mutta lannoitteen saanti oli hankalaa. Toukokuussa jokaiselle kaupunkiin jäävälle koululaiselle oli tarjolla oma kerhopalsta ja syksyllä ylimääräinen vapaapäivä sadonkorjuuseen. Kesällä 1943 alkoi joidenkin kaupunkilaisten ruokatalous helpottaa, kun oman puutarhatontin jokaiseen koloon oli kylvetty siementä ja istutettu evakkopaikkakunnaltakin saatua siemenperunaa. Osa viipurilaisista pääsi nauttimaan myös Viipurin maalaiskunnassa sijaitsevien kesämökkien puutarhan antimista.¹³ Itse viljellyn ja kasvatetun ruoan lisäksi suuri merkitys oli myös metsämarjoilla ja sienillä sekä korvikkeeksi ja eläinten ruoaksi luonnosta poimituilla kasvien, kuten voikukan, lehdillä ja juurilla.

Viipurin Marttojen vuonna 1930 noin neljän kilometrin etäisyydelle Viipurin keskustasta perustaman ja Viipurin kaupungin vuodesta 1934 ylläpitämän Lyytikälän siirtolapuutarhan, jonka palstat olivat keväällä 1939 vuokrattuna noin sadalle viipurilaisperheelle, katsottiin syyskuussa 1941 säilyneen pääpiirteissään sota-ajan koettelemuksilta. Tosin arkkitehti Otto I. Meurmanin suunnittelemat majat oli rikottu tai viety muualle, ja kasvimaat olivat sankan rikkaruohon peittämiä. Palstoja ei ilmeisesti ollut viljelty neuvostoaikana, vaan alue oli toiminut piikkilangoin aidattuna hevoshakana. Myös vadelma-, karvais- ja muut hyötypensaat olivat hoitamattomia ja omenapuut paleltuneita.¹⁴ Keväällä 1944 Suomen Siirtolapuutarhaliitto arvioi, että edellisenä kesänä liittoon kuuluneet kuusitoista siirtolapuutarhaa tuottivat muun muassa perunoita 325 120 kiloa, keräkaalia 81 680 kiloa, kurkkuja 8 736 kiloa, porkkanaa 219 456 kiloa ja punajuurta 67 056 kiloa. Liitto katsoi niiden kaupunkilaisten, jotka omistivat puutarhapalstan, olevan omavaraisia puutarhatuotteisiin nähden. Ruokatilannetta helpotti myös vuonna 1943 siirtolapuutarhalaisille myönnetty lupa sikojen ja kaniin pitoon. Kesäkuussa 1944 Lyytikälässä kylvettiin kylvöt jo kolmatta kertaa neuvostoajan jälkeen, vaikkakaan kaikki palstojen omistajat eivät olleet vielä palanneet Viipuriin.¹⁵

Kaupunkimaatalouden merkityksestä

Kaupunkimaatalouden merkitystä Ruotsissa 1600–1800-luvuilla väitöstutkimuksessaan tarkastellut Annika Björklund katsoo, että kaupunkimaataloudella on taloudellisesti vaikeina aikoina tärkeä osa kaupunkilaisten ruoantuotannossa.¹⁶ Kaupunkimaatalous oli yksi suosituista aiheista Viipurissa vuosina 1939–1940 ja 1942–1944 julkaistuissa suomen- ja ruotsinkielisissä sanomalehdissä. Lehtien eläintenhoitoa, siirtolapuutarha- ja palstaviljelyä, puutarhan lannoitusta ja säilöntää käsittelevissä artikkeleissa korostettiin kaupunkimaatalouden merkitystä kaupunkilaisten ruokataloudelle sekä kaupungin kaupunkimaatalouden edistämiseksi tekemiä toimia.¹⁷ Viipurin sotavuosien kaupunkimaatalouden kokonaistuotantomääriä ei voida arvioida läpikäymästäni väitöstutkimusaineistosta, jota ovat aikakaus- ja sanomalehtiaineistojen lisäksi muun muassa arkisto-, haastattelu- ja tutkimuskyselymateriaalit. Viipurin kaupungin vuoden 1944 palstaviljelyä käsittelevä kertomus huoltoviljelystä osoittaa kuitenkin, että

1440 viipurilaista perhettä (yhteensä 9204 henkilöä) harjoitti palstaviljelyä kyseisenä vuonna kaupungin vuokrapalstoilla viljellen muun muassa perunaa 1023 aarin sekä vihanneksia ja juurikkaita 2288 aarin alueella.¹⁸

Tutkimusaineistoni osoittaa, että suomalaisen Viipurin asukkaat katsoivat kaupunkimaataloudella olleen suuren merkityksen heidän sota-ajan ruokapulansa helpottajana.¹⁹ Sen sijaan tarkastelemissani neuvostoaikana Viipurissa vuosina 1940–1941 ja 1945 ilmestyneissä *Vyborgskij Bolshevik* -sanomalehdissä ei käsitellä Viipurin sota-ajan kaupunkimaataloutta eikä sen mahdollista merkitystä kaupungin elintarviketilanteelle.²⁰

Viitteet

- 1 Lahtinen 2005, 684–685.
- 2 Atkins 2003, 139.
- 3 Suomen Siirtolapuutarhaliitto.
- 4 Donner 2015, 19; The National Allotment Society.
- 5 Glantz 2007, 198; Jermo 1974, 7; Pihkala 2002, 84–99.
- 6 *Siirtolapuutarha* 1944 (9).
- 7 M. Lehtisen väitöstutkimuskysely; Museoviraston kansatieteen arkisto (MV: KA). Kysely K34.
- 8 Museoviraston kansatieteen arkisto (MV: KA). Kysely K34.
- 9 *Laatokka*, 29.08.1942, nro 95, 2.
- 10 KA. Viipurin kaupungin hoitokunnan arkisto Ca:6. Anomus maa-alueen vuokrauksesta Papulasta entisen retkeilymajan tontilta.
- 11 *Loikkaselaine* 2019, nro 148; M. Lehtisen väitöstutkimuskysely.
- 12 *Kansan Työ* 10.9.1942; *Karjalan Sanomat* 11.3.1943.
- 13 *Karjalan Sanomat* 11.3.1943; *Kansan Työ* 22.5.1943; Museoviraston kansatieteen arkisto (MV: KA). Kysely K34; SKS KRA. KE naiset 1343-1348. 1998.
- 14 *Aseveli* 4.9.1941, nro 35; *Arkitekten* 1.10.1932; *Siirtolapuutarha* 1.5.1940, nro 1; *Siirtolapuutarha* 1.6.1944, L.H.: ”Terveisiä Lyytikälästä”. *Karjala* 8.1.1942; *Wiborgs Nyheter* 07.04.1934, nro 40.
- 15 ”Mitä kaikkea siirtolapuutarhat tuottavat”. *Siirtolapuutarha* 1.6.1944; L.H.: ”Terveisiä Viipurista”. *Siirtolapuutarha* 1.6.1944.
- 16 Björklund 2010, 215–216.
- 17 *Wiborgs Nyheter* 28.08.1937, nro 98; *Hufvudstadsbladet* 07.08.1939, nro 209; *Wiborgs Nyheter* 24.09.1932, nro 113.
- 18 KA. Viipurin kaupungin hoitokunnan arkisto. Fa:9 Hoitokunnan kirjeenvaihto. Kertomus Viipurin kaupungin huoltoviljelytoiminnasta 1944.
- 19 Tarkastelen parhaillaan Viipurin toisen maailmansodan ajan kaupunkimaataloutta Turun yliopiston Digitaalisen kulttuurin, maiseman ja kulttuuriperinnön tutkinto-ohjelman väitöstutkijana. Tutkimukseni näkökulma ja kysymykset kuuluvat maiseman- ja historian tutkimuksen kenttään.
- 20 *Vyborgskij Bolshevik* 1.10.1940–30.5.1941, 1.8.–16.8.1941, 1.8.–24.8.1945.

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Mikkelin
Viipurin kaupungin hoitokunnan arkisto
Fa:9 Hoitokunnan kirjeenvaihto
Kertomus Viipurin kaupungin huoltoviljelytoiminnasta 1944
PK 12.3.1942

Museovirasto, Helsinki
Kansatieteen arkisto K34
Kortti 55 1237 34 1

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto, perinteen ja nykykulttuurin kokoelma (SKS KRA)
Karjalaiset naiselämäkerrat -kilpakeruu 1998

Haastatteluaineisto

Väitöstutkimuskyselyaineisto. Kyselylomake FM Maritta Lehtisen väitöstutkimukseen. Sota-ajan kaupunkimaatalous ja kaupunkimaisema. Tapaustutkimuksena Sortavala ja Viipuri 1939–1949.
Aineisto M. Lehtisen hallussa.

Sanoma- ja aikakauslehdet

Arkitekten 1932
Aseveli 1941
Hufvudstadsbladet 1939
Kansan Työ 1942, 1943
Karjala 1942
Karjalan Sanomat 1943
Laatokka 1942
Loikkaselaine 2019
Siirtolapuutarha 1940, 1944
Wiborgs Nyheter 1932, 1934, 1937
Vyborgskij Bolshevik 1940, 1941, 1945

Internet-lähteet

Lempiäinen-Avci, Mia (2022). ”Hyötykasvit Suomessa esihistorialliselta ajalta 1800-luvulle”.
24.1.2022. Turun Historiallinen Yhdistys & Turun kaupunginkirjasto Facebook Live.

Tutkimuskirjallisuus

Atkins, P. J. (2003). ”Is it Urban? The relationship between food production and urban space in Britain, 1800–1950”. *The Landscape of Food. The Food Relationship of Town and Country on Modern Times*, toim. Marjatta Hietala & Tanja Vahtikari. Helsinki: Finnish Literature Society. 133–144.

Björklund, Annika (2010). *Historical Urban Agriculture. Food Production and Access to Land in Swedish Towns before 1900*. Stockholm: Stockholm University, 215–216.

Donner, Julia (2015). *Kasvitarhasta puutarhakotiin. Naiset kotipuutarhan tekijöinä Suomessa 1870–1930*. Helsinki: Helsingin yliopisto. 19.

Glantz, David M. (2007). *900 kauhun päivää. Leningradin piiritys 1941–1944*. Helsinki: Ajatus Kirjat, 197–202.

Jermo, Aake (1974). *Kun kansa eli kortilla. Reportaasi lähimenneisyydestä*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Lahtinen, Rauno (2005). *Ympäristökeskustelua kaupungissa. Kaupunkiympäristö ja ympäristöasenteet Turussa 1890–1950.* Turku: Turun yliopisto, 684–685.

Pihkala, Erkki (2002). "Kansanhuollon aikaan". *Itsenäisyyden puolustajat. Suomi 85. Osa 2. Kotirintamalla*, toim. Lauri Haataja, Tarja Mäkinen & Tapio Bergholm. Espoo: Weilin+Göös. 84–99

Suomen Siirtolapuutarhaliitto. Liiton historia. (www.siirtolapuutarhaliitto.fi/kaytannon-tietoa/historia/, viitattu 10.5.2023).

The National Allotment Society. Brief history of allotments. (nsalg.org.uk/allotment-info/, viitattu 8.5.2023).